

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.37687/2413-7189.2025.1.9>

Цицюра В. І.,

полковник юстиції, кандидат юридичних наук,
заслужений юрист України, заступник начальника

Управління розвитку військової юстиції та взаємодії з правоохоронними органами
Головного управління військової юстиції Міністерства оборони України
ORCID: 0009-0001-4201-7172

ЗАХОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ЗОНИ НАДЗВИЧАЙНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ СИТУАЦІЇ ТА ЇХ ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

MEASURES TO ENSURE THE LEGAL REGIME OF THE ENVIRONMENTAL EMERGENCY ZONE AND THEIR GENERAL CHARACTERISTICS

Питання заходів забезпечення правового режиму зони надзвичайної екологічної ситуації є актуальними в умовах постійних катаклізм природного та техногенного характеру та відіграє головну роль у ліквідації наслідків надзвичайної екологічної ситуації. Водночас, відсутність наукових досліджень з порушеного питання, а також важливість цього питання для екологічної безпеки держави, свідчить, що питання заходів забезпечення правового режиму зони надзвичайної екологічної ситуації та їх загальна характеристика потребує наукового дослідження.

Практична актуальність дослідження порушеного питання зумовлена тим, що в умовах виникнення надзвичайних екологічних ситуацій, а також надзвичайної екологічної ситуація, яка зумовлена активними бойовими діями в Україні, можливо більш глибоко зрозуміти це питання з теоретичної точки зору та проблем, які виникають в процесі практичного застосування норм права, що регулюють запровадження та реалізацію заходів забезпечення вищезазначеного особливого правового режиму.

На підставі дослідження спеціального законодавства, а також наукових підходів до поняття «заходи забезпечення правового режиму» було наведено авторське визначення заходів забезпечення правового режиму зони надзвичайної екологічної ситуації, здійснено їх загальну характеристику та проведено класифікацію за окремими критеріями.

Заходи забезпечення правового режиму зони надзвичайної екологічної ситуації слід розглядати як сукупність спеціальних заходів організаційного, фінансового, економічного, правового, екологічного, соціального, адміністративного, інформаційного, судового та міжнародного характеру, які вводяться тимчасово, спеціально уповноваженими органами державної (місцевої) влади на окремих територіях у період дії правового режиму зони надзвичайної екологічної ситуації та спрямовані на захист життя і здоров'я людей, мінімізацію негативного впливу на довкілля, а також відновлення екосистеми, де виникла надзвичайна екологічна ситуація. Вони є комплексними, багатofакторними та охоплюють широкий спектр дій державних (місцевих) органів влади, які спрямовані на забезпечення необхідного фінансування щодо ліквідації наслідків надзвичайної екологічної ситуації та відновлення нормального стану довкілля, а також посилення їх компетенції, в тому числі запровадження окремих обмежень прав та свобод громадян, законних інтересів юридичних осіб.

В подальших наукових дослідженнях пропонується зосередитися на дослідженні окремих заходів забезпечення правового режиму зони надзвичайної екологічної ситуації, що допоможе усунути розбіжності в законодавстві та врегулювати інші питання пов'язані із реалізацією заходів правового режиму зони надзвичайної екологічної ситуації на законодавчому рівні.

Ключові слова: заходи; особливий правовий режим; надзвичайна ситуація; надзвичайна екологічна ситуація; екологічний стан; відшкодування збитків; захист прав і свобод громадян; негативний вплив; катастрофа; аварія.

The issue of measures to ensure the legal regime of the environmental emergency zone is relevant in the context of constant natural and man-made disasters and plays a major role in eliminating the consequences of an environmental emergency. At the same time, the lack of scientific research on this issue, as well as the importance of this issue for the environmental safety of the state, indicates that the issue of measures to ensure the legal regime of the environmental emergency zone and their general characteristics requires scientific research.

The practical relevance of the study of this issue is due to the fact that in the context of environmental emergencies, as well as the environmental emergency caused by active hostilities in Ukraine, it is possible to understand this issue more deeply from the theoretical point of view and the problems arising in the course of practical application of the legal provisions governing the introduction and implementation of measures to ensure the aforementioned special legal regime.

Based on the study of special legislation and scientific approaches to the concept of 'measures to ensure the legal regime', the author provides his own definition of measures to ensure the legal regime of an environmental emergency zone, provides their general description and classifies them according to certain criteria.

Measures to ensure the legal regime of the environmental emergency zone should be considered as a set of special organisational, financial, economic, legal, environmental, social, administrative, informational, judicial and international

measures introduced temporarily by specially authorised state (local) authorities in certain territories during the period of the legal regime of the environmental emergency zone aimed at protecting human life and health and minimising negative impact on the environment, and restoring the ecological state of the area where the environmental emergency occurred. They are complex, multifactorial and cover a wide range of actions of state (local) authorities aimed at providing the necessary funding to eliminate the consequences of the environmental emergency and restore the normal state of the environment, as well as strengthening their competence, including certain restrictions on the rights and freedoms of citizens and the legitimate interests of legal entities.

In further scientific research, it is proposed to focus on the study of certain measures to ensure the legal regime of the environmental emergency zone, which will help to eliminate discrepancies in legislation and resolve other issues related to the introduction of measures of the legal regime of the environmental emergency zone at the legislative level.

Key words: *measures; special legal regime; emergency situation; environmental emergency; environmental condition; compensation for damages; protection of citizens' rights and freedoms; negative impact; catastrophe; accident.*

Постановка проблеми. Заходи забезпечення особливих правових режимів, зокрема, зони надзвичайної екологічної ситуації (далі – ЗНЕС), відіграють одну з головних ролей у ліквідації (мінімізації) наслідків надзвичайної екологічної ситуації. Сучасні виклики, які пов'язані з глобальним потеплінням, воєнними діями в Україні та міжнародний досвід з порушеного питання, свідчать, про необхідність ґрунтовного дослідження цього питання правниками та науковцями, з метою постійного моніторингу діючого законодавства та ефективності реалізації заходів правового режиму ЗНЕС з боку державних (місцевих) органів влади. Враховуючи актуальність зазначеної теми, можна із впевненістю стверджувати, що дослідження питання заходів забезпечення правового режиму ЗНЕС є доцільним та актуальним в умовах сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розгляд теми дослідження ґрунтується в основному на законодавстві України, окремих працях фахівців вітчизняної науки, які досліджували питання заходів забезпечення правового режиму воєнного стану. Питання пов'язані з темою дослідження знаходять своє відображення у працях Д. Власенко [2], В. Костицького [7], [8], а також спеціального законодавства, що регулює питання правового режиму ЗНЕС в Україні, в тому числі актів міжнародного характеру [3], [4], [5]. Окремі аспекти екологічних проблем, які виникли внаслідок війни знайшли своє висвітлення у працях та статтях С. Кузнichenko [6], О. Найдьонової [13], В. Губаревої [14], О. Василюка [15]. Враховуючи, що порушене питання в науковій літературі є малодослідженим виникає необхідність в науковому розкритті поняття «заходів забезпечення правового режиму ЗНЕС».

Мета статті полягає у визначенні заходів забезпечення правового режиму ЗНЕС та здійснення їх загальної характеристики.

Виклад основного матеріалу. Термін «захід» багатозначне слово, що може означати дію, подію, або спосіб впливу залежно від контексту[1].

Заходи правового режиму, зокрема ЗНЕС, включають сукупність інструментів, що використовуються державою для регулювання суспільних відносин в особливих умовах. Вони можуть варіюватися

залежно від характеру та масштабу надзвичайної екологічної ситуації, але в будь-якому випадку загалом включають наступні заходи:

1) забезпечення необхідного фінансування з державного (місцевого) бюджету, резервного фонду, а також отримання міжнародної фінансової допомоги для ліквідації наслідків надзвичайної екологічної ситуації та відновлення нормального стану довкілля;

2) спеціальні спостереження за станом навколишнього природного середовища з метою встановлення ступеню впливу небезпечних факторів, які привели до надзвичайної екологічної ситуації, а також прогнозування (короткострокове, довгострокове) негативних змін навколишнього природного середовища в ЗНЕС, а також прилеглих до неї територій;

3) забезпечення громадського порядку (безпеки) та ліквідації особливо тяжких наслідків надзвичайних ситуацій з використанням сил і засобів військових формувань та правоохоронних органів;

4) обмеження певних видів господарської діяльності з метою нормалізації екологічного стану в ЗНЕС, шляхом встановлення тимчасової заборони на провадження будь-якої діяльності, що становить підвищену екологічну небезпеку, а також функціонування санаторно-курортних закладів та будівництво нових об'єктів, що можуть підвищувати екологічну небезпеку в ЗНЕС;

5) посилення повноважень державних (місцевих) органів влади, надання їм додаткових повноважень з метою ліквідації наслідків надзвичайної екологічної ситуації.

Поняття заходів забезпечення правового режиму ЗНЕС в науковій літературі є малодослідженим, окремо взятого дослідження з порушеного питання не має. Із останніх наукових досліджень порушених питань потрібно звернути увагу на наукову працю Д. Власенко, що досліджував адміністративно-правове забезпечення реалізації заходів забезпечення правового режиму воєнного стану [2]. В своєму дослідженні науковець зробив теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, яке полягає у визначенні сутності та особливостей адміністративно-правового забезпечення реалізації заходів правового режиму воєнного стану, розробленні авторських пропозицій щодо вдосконалення

адміністративного законодавства та вирішення окремих теоретичних і практичних проблем у досліджуваній сфері

Згідно Конституції України зони надзвичайної екологічної ситуації є одним із видів особливих правових режимів, який регулюється спеціальним законом [3]. При цьому законодавством регулюється саме «зона надзвичайної екологічної ситуації», а не «зони надзвичайної екологічної ситуації», як це передбачено Конституцією України в зв'язку з чим, це питання потребує додаткового врегулювання для приведення діючого законодавства у відповідність до вимог Конституції України.

Заходи правового режиму ЗНЕС, що запроваджуються в умовах надзвичайної екологічної ситуації та їх перелік передбачені в Законі України «Про правовий режим ЗНЕС» (ст. 10-15) [4]. Цей закон визначає перелік заходів правового режиму ЗНЕС, а також перелік державних (місцевих) органів влади, в тому числі військового командування, які мають право здійснювати та реалізовувати відповідні заходи забезпечення правового режиму для ліквідації (мінімізації) наслідків надзвичайної екологічної ситуації.

Заходи забезпечення правового режиму ЗНЕС мають ряд характерних особливостей, які визначають їхню специфіку та необхідність, а саме:

1) надзвичайний характер, тобто вони застосовуються лише в умовах коли звичайні заходи реагування є недостатніми для подолання надзвичайної екологічної ситуації;

2) комплексність, тобто заходи охоплюють широкий спектр дій, від обмежень та заборон до заходів з ліквідації наслідків та відновлення довкілля;

3) оперативність введення заходів пов'язана з мінімізацією негативних наслідків для населення та довкілля;

4) тимчасовий характер є гарантією того, що запроваджені заходи не стануть постійними, а будуть застосовуватися лише до тих пір, поки це необхідно для стабілізації ситуації та відновлення нормальних умов життєдіяльності суспільства;

5) локалізованість заходів пов'язана з тим, що вони вводяться виключно в межах ЗНЕС;

6) заходи вводяться спеціально для вирішення конкретних завдань у зв'язку із запровадженням правового режиму ЗНЕС та спрямовані на захист життя і здоров'я людей і збереження екологічної безпеки держави;

7) регульованість заходів спеціальним законодавством спрямована на забезпечення їх правомірності та ефективності;

8) ресурсне забезпечення впровадження заходів передбачає залучення значним матеріальних ресурсів (фінансових, людських тощо);

9) посилення повноважень органів державної (місцевої) влади та пов'язані із наданням ним додаткових повноважень для ефективного протистояння екологічним загрозам, що виникли в державі,

зокрема, залучення до їх впровадження військових формувань Збройних Сил України та правоохоронних органів;

10) законодавча закріплена можливість запровадження поряд із заходами забезпечення правового режиму ЗНЕС заходів забезпечення правового режиму надзвичайного стану відповідно до вимог Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану» [5];

11) інформаційна відкритість заходів пов'язана з інформуванням населення про екологічну ситуацію в регіоні, що зазнав надзвичайної екологічної ситуації та вжиті державою заходи для їх мінімізації (ліквідації).

Заходи забезпечення правового режиму ЗНЕС є досить різноманітними та охоплюють різні сфери суспільного життя. Зазначені заходи є спеціальними, тому що виходять за рамки звичайного правового регулювання та вводяться виключно в умовах запровадження правового режиму ЗНЕС. Потрібно також зазначити, що заходи правового режиму ЗНЕС вводяться у випадках, коли виникає або існує реальна загроза виникнення надзвичайної екологічної ситуації. Водночас діюче законодавство, яке регулює правовий режим ЗНЕС не містить чітких критеріїв для запровадження цього особливого правового режиму (ст. 5) [4], а використовує загальні (нечіткі) поняття, наприклад, «значне перевищення гранично допустимих норм», «заподіяння значної матеріальної шкоди», «негативні зміни, що сталися в навколишньому природному середовищі на значній території» тощо. На нашу думку потрібно взяти за основу міжнародний досвід, який пов'язує надзвичайні ситуації, зокрема і екологічні, з кількістю загинув, поранених, або грошовому вимірі завданих збитків [6] та використати його при визначенні критеріїв для запровадження правового режиму ЗНЕС. При цьому, заподіяння матеріальної шкоди в рамках ЗНЕС варто розглядати лише як додаткову ознаку, що характеризує руйнівний вплив, який завдала надзвичайна екологічна ситуація, а не як самостійну підставу оголошення окремої місцевості ЗНЕС, оскільки мова в цьому випадку має йти не про надзвичайну екологічну ситуацію, а про надзвичайну ситуацію іншого характеру, яка регулюється іншим законодавством.

Основною метою введення зазначених заходів є захист життя та здоров'я людей, мінімізація негативного впливу на довкілля, забезпечення стабільного функціонування суспільства та відновлення нормальних умов життєдіяльності, а також попередження майбутніх екологічних катастроф.

Заходи правового режиму ЗНЕС, що запроваджуються у разі його введення визначені в Законі України «Про правовий режим ЗНЕС» [4].

Зазначені заходи є спеціальними, які спрямовані для усунення загрози та ліквідації особливо тяжких надзвичайних екологічних ситуацій, які за сферою

застосування можна поділити на заходи організаційного, фінансового, економічного, правового, екологічного, соціального, адміністративного, інформаційного, судового та міжнародного характеру.

Заходи забезпечення правового режиму ЗНЕС організаційного характеру полягають у залученні на добровільній основі працездатного населення, транспортних засобів для виконання невідкладних аварійно-рятувальних та відновлювальних робіт, реалізації комплексних та цільових програм громадських робіт, а також виконання комплексу робіт щодо нормалізації екологічного стану на території ЗНЕС.

Фінансові та економічні заходи спрямовані на забезпечення необхідного фінансування для ліквідації наслідків надзвичайної екологічної ситуації та відновлення нормального стану довкілля. Вони полягають в обов'язковому виділенні коштів з державного та місцевого бюджетів, використання коштів з резервного фонду Кабінету Міністрів України чи залучення інших джерел не заборонених Законом, а також в регулюванні економічної діяльності (запровадженні спеціального режиму поставок продукції для державних потреб, проведенні мобілізації ресурсів юридичних осіб в межах необхідних для відновлювальних та аварійно-рятувальних робіт), а також у відшкодуванні збитків особам та юридичним особам, які постраждали внаслідок надзвичайної екологічної ситуації.

Правові заходи спрямовані на забезпечення законності та правопорядку в умовах надзвичайної екологічної ситуації, захисті прав і свобод громадян, а також створення правових механізмів для ліквідації наслідків надзвичайної екологічної ситуації. Зазначені заходи включають: прийняття Закону України «Про правовий режим ЗНЕС», який визначає правові основи для діяльності органів державної (місцевої) влади в умовах надзвичайної екологічної ситуації; забезпечення прав і свобод громадян, в тому числі надання правової допомоги (право на безпечне довкілля, відшкодування шкоди заподіяної внаслідок надзвичайної екологічної ситуації); притягнення до відповідальності осіб, винних у виникненні або погіршенні надзвичайної екологічної ситуації; забезпечення правопорядку та громадської безпеки на території ЗНЕС та у разі необхідності можливе введення правового режиму надзвичайного стану.

Екологічні заходи спрямовані на мінімізацію негативного впливу надзвичайної екологічної ситуації на довкілля та відновлення його нормального стану. Ці заходи включають: оцінку та моніторинг стану довкілля для відстеження динаміки змін та ефективності вжитих заходів; ліквідація забруднення ґрунтів, водних об'єктів та атмосферного повітря; збір та утилізація небезпечних відходів; відновлення екосистем (проведення робіт з відновлення пошкоджених екосистем, рекультивацію порушених земель, відновлення популяцій диких тварин); запобігання

подальшому забрудненню територій на якій виникла надзвичайна екологічна ситуація (встановлення обмежень на господарську діяльність, посилення контролю за дотриманням природоохоронного законодавства); наукові дослідження для вивчення причин та наслідків надзвичайної екологічної ситуації, а також розробки нових методів ліквідації їх наслідків; здійснення профілактичних заходів для запобігання погіршення екологічної ситуації.

Як зазначає Костицький В.В. конституційне право на екологічну безпеку потрібно розглядати як обов'язок держави перед суспільством забезпечувати право людини на сприятливе навколишнє природне середовище [7]. При цьому держава в умовах деформацій довкілля, які пов'язані із екологічними катастрофами, що загрожують безпечному існуванню населенню та введенням правового режиму ЗНЕС, повинна бути здатною надати адекватну відповідь на запит соціуму, що вжиття відповідних заходів стосовно відновлення (поліпшення) довкілля [8].

Соціальні заходи спрямовані на захист здоров'я та добробуту населення, яке постраждало від екологічних катастроф. До них відносяться: евакуація населення із небезпечних зон, в тому числі примусова; надання тимчасового житла та медичної допомоги евакуйованим; проведення санітарно-епідеміологічних заходів для запобігання поширенню захворювань; соціальна підтримка населення (надання матеріальної допомоги постраждалим та забезпечення соціальних послуг для вразливих груп населення), в тому числі психологічна; відновлення життєдіяльності, зокрема інфраструктури, економічної діяльності в постраждалих районах; забезпечення медичних закладів необхідними медикаментами (обладнанням) та надання першої медичної допомоги постраждалим особам; продовження соціального захисту громадян, які перебувають у ЗНЕС (виплата пенсій, соціальних допомог, заробітної плати тощо).

Адміністративні заходи спрямовані на забезпечення ефективного реагування на екологічну катастрофу, захист населення та відновлення довкілля. Ці заходи включають: обмеження господарської діяльності (призупинення або обмеження діяльності юридичних осіб, що становлять загрозу для довкілля, заборона будівництва та інших робіт, що можуть погіршити екологічну ситуацію); забезпечення громадського порядку (організація патрулювання та охорони громадського порядку, обмеження руху транспортних засобів); створення органів управління, що передбачають утворення спеціальних органів управління для ліквідації наслідків надзвичайної екологічної ситуації та визначення їм повноважень; посилення охорони громадського порядку та об'єктів, що забезпечують життєдіяльність населення; заборона проведення масових заходів, страйків, в тому числі шляхом заборони їх проведення в судовому порядку.

В рамках адміністративних заходів можна виділити заходи безпеки та охорони, які полягають у посиленні громадського порядку та екологічного контролю за діяльністю підприємств та інших об'єктів, в тому із залученням сил і засобів правоохоронних органів та військових формувань.

Під час правового режиму ЗНЕС набувають також заходи забезпечення інформаційного характеру, що спрямовані на організацію оповіщення населення про загрозу та заходи безпеки. До них відносяться: інформація про заходи, які вживаються державою для відновлення екологічної безпеки на окремій території; забезпечення відкритості та прозорості інформації населенню про надзвичайну екологічну ситуацію; протидія дезінформації та координацію дій різних органів державної влади та органів місцевого самоврядування для ефективного реагування на надзвичайні екологічні ситуації.

Важливу роль під час правового режиму ЗНЕС відіграють заходи забезпечення судового характеру, які передбачають судовий контроль за діями державних органів влади в умовах правового режиму ЗНЕС та недопущення порушень прав і свобод громадян під час правового режиму ЗНЕС.

Особливу роль у ліквідації наслідків надзвичайної екологічної ситуації відіграють також заходи забезпечення міжнародного характеру, що полягають в налагодженні питань стосовно отримання міжнародної підтримки, гуманітарної та фінансової допомоги держави для подолання наслідків надзвичайної екологічної ситуації тощо.

В Україні було декілька випадків введення правового режиму ЗНЕС. Зокрема, указами Президента України протягом 2000–2010 років окремі міста та території ряду областей України були оголошені ЗНЕС, які є чинними до сьогоднішнього дня [9], [10], [11], [12].

Також потрібно звернути увагу на екологічні проблеми України, які стали наслідком військових дій рф проти України. Екологічна безпека держави з початком повномасштабного вторгнення рф носить глобальну проблему, через можливість гуманітарної катастрофи внаслідок активних бойових дій. Існує також загроза хімічної, біологічної, ядерної катастроф, внаслідок використання зброї масового знищення проти населення України [13].

Крім цього на сьогодні можна констатувати, що підрив греблі Каховського водосховища окупаційними військами рф, одного з найбільших водосховищ не лише України, а й Європи, вже порівнюється

експертами з катастрофою, яка сталася на Чорнобильській АЕС [14]. Це можна вважати найбільшою техногенною катастрофою в Європі за останні десятиліття.

Привертає увагу також, що серед екосистем, які зазнають найбільшого негативного впливу від військових дій, це екосистема ґрунту. Визнання ґрунту природною екосистемою дозволяє розглядати ушкодження полів як природоохоронну проблему [15]. Крім цього, серед злочинів рф, які вчиняються в Україні є такі, що часто залишаються поза увагою. Йдеться, зокрема, про злочини проти довкілля: масову загибель фауни, сотні тисяч гектарів випалених лісів, тисячі тон пального з розбомблених нафтобаз, отруєні землі та води [16]. Тому після закінчення бойових дій та повернення до мирного життя питання розмінування та очищення забруднених територій стане нагальною проблемою держави, що потребуватиме від неї значного часу та великого фінансового ресурсу.

Висновок. Заходи забезпечення правового режиму ЗНЕС, на наш погляд, слід розглядати як сукупність спеціальних заходів організаційного, фінансового, економічного, правового, екологічного, соціального, адміністративного, інформаційного, судового та міжнародного характеру, які вводяться тимчасово спеціально уповноваженими органами державної (місцевої) влади на окремих територіях у період дії ЗНЕС та спрямовані на захист життя і здоров'я людей, мінімізацію негативного впливу на довкілля, а також відновлення екологічного стану території, де виникла надзвичайна екологічна ситуація. Вони є комплексними, багатофакторними та охоплюють широкий спектр дій державних (місцевих) органів влади, що спрямовані на забезпечення необхідного фінансування з метою ліквідації наслідків надзвичайної екологічної ситуації та відновлення нормального стану довкілля, а також посилення їх компетенції, в тому числі запровадження окремих обмежень прав та свобод громадян, законних інтересів юридичних осіб.

В умовах повномасштабного вторгнення рф в Україну питання заходів забезпечення правового режиму ЗНЕС потребує поглибленого наукового вивчення в зв'язку з тим, що від ефективного використання їх з боку держави залежить реалізація прав людини і громадянина на сприятливе навколишнє природне середовище, а також усунення загроз та ліквідація особливо тяжких надзвичайних екологічних ситуацій, які можуть виникнути внаслідок бойових дій.

Список використаних джерел:

1. Захід. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
2. Власенко Д.А. Адміністративно-правове забезпечення реалізації заходів правового режиму воєнного стану: дис. к-та юридич. наук: 12.00.07. Харків. 2024. 207 с.
3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 14.05.2025)

4. Про зону надзвичайної екологічної ситуації: Закон України від 13.07.2000 № 1908-III. Дата оновлення: 31.03.2023 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1908-14#Text> (дата звернення 14.05.2025).
5. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16.03.2000 № 1550-III. Дата оновлення: 18.05.2024 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text> (дата звернення 14.05.2025).
6. Кузніченко С.О. Управління органів внутрішніх справ в особливих умовах, викликаних аномальними явищами техногенного і природного характеру. Харків : Вид-во Націон. університету внутрішніх справ. 2001. 170 с.
7. Костицький В.В. Конституційна екологічна держава. *Науково-практичний журнал «Екологічне право»*. Випуск 4, 2020. URL: <http://www.ecolaw.idpnan.kyiv.ua/archive/2020/4/3.pdf> (дата звернення 14.05.2025)
8. Костицький В.В. Забезпечення екологічної безпеки чи забезпечення сприятливого довкілля: теоретико-правові питання екологічної функції сучасної держави. *Науково-практичний журнал «Екологічне право»*. Випуск 3, 2020. URL: <http://www.ecolaw.idpnan.kyiv.ua/archive/2020/3/7.pdf> (дата звернення 14.05.2025)
9. Про оголошення територій у межах населених пунктів Болеславчик, Мічуріне, Підгір'я, Чаусове-1, Чаусове-2 Первомайського району Миколаївської області зоною надзвичайної екологічної ситуації: Указ Президента України від 31.08.2000 № 1039/2000 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1039/2000#Text> (дата звернення 14.05.2025)
10. Про оголошення окремих районів та міст Вінницької, Кіровоградської, Миколаївської, Одеської, Хмельницької та Черкаської областей зоною надзвичайної екологічної ситуації: Указ Президента України від 11.12.2000 № 1324/2000 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1324/2000#Text> (дата звернення 14.05.2025)
11. Про оголошення територій міста Калуш та сіл Кропивник і Сівка-Калуська Калуського району Івано-Франківської області зоною надзвичайної екологічної ситуації: Указ Президента України від 10.02.2010 № 145/2010 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/145/2010#Text> (дата звернення 14.05.2025)
12. Про оголошення окремих територій Вінницької, Івано-Франківської, Закарпатської, Львівської, Тернопільської та Чернівецької областей зонами надзвичайної екологічної ситуації: Указ Президента України від 28.07.2008 № 682/2008 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/145/2010#Text> (дата звернення 14.05.2025)
13. Екологічні проблеми України: наслідки війни [Електронний ресурс]: вебліографічний покажчик / уклад. О. О. Найдьонова ; Центральноукраїн. нац. техн. ун-т. Кропивницький: ЦНТУ. 2023. 19 с.
14. Губарева В. Підлив Каховської ГЕС. Якими будуть наслідки для довкілля? Ukraine War Environmental Consequences Work Group: Електронний журнал. 2023. Вип. 14 URL: <https://uwecworkgroup.info/uk/explosion-of-the-kakhovka-hydropower-plant-what-are-the-environmental-consequences/> (дата звернення: 14.05.2023).
15. Василюк О., Колодежна В. Якою повинна бути доля пошкоджених вибухів [вибухами] українських територій? [Електронний ресурс] / Олексій Василюк, Валерія Колодежна. *Ukraine War Environmental Consequences Work Group* : електронний журнал. 2022. Вип. 2. URL: <https://uwecworkgroup.info/uk/future-of-munitions-damaged-ukrainian-lands/> (дата звернення: 14.05.2025).
16. Літвінова В. Російські злочини на українській землі: як війна впливає на наше довкілля [Електронний ресурс]. *Інтерфакс-Україна. Інформаційне агентство* : [сайт]. URL: <https://interfax.com.ua/news/blog/896719.html>. (дата звернення: 14.05.2023).